

poučnostjo. Konkretni življenjski položaji so predstavljeni tako živo, da bralec lahko občuduje obvladanje jezika, ki avtorju omogoča, da dosega lepe pisateljske učinke. Izpričana je torej ne samo ljubezen do govora, ampak tudi učinkovitost pismenega jezika. Navajam odlomek:

Pa saj to ni mogoče! Neki igralec že ves čas nemarno žveči čikgumi. Mar režiser tega ne opazi? Seveda je opazil. Zagrmel bo. Vsaj pred leti bi bilo tako. Igralec še zmeraj žveči. Zdaj se Stupica odloči. »Poslušaj, kaj pa ti že ves čas žvečiš?« vpraša. Vsi onemijo. Vedo, za koga gre, zato ga ne pogledajo. Gledajo Stupico. Zakričal bo. Toda Stupica skoraj tiho in kakor da se ni nič zgodilo, pravi: »Sem mislil, da sem gluha, ko sem te videl odpirati usta, slišal te pa nisem.«

Dnevnik Mirka Mahniča spominja na *Kocbekovo* dnevopisje. Toda medtem ko Kocbek običajno piše, da izpove čudenje, radost, — pa v Upanju prevladujejo tožbe in stiske (torej obrnjeno, kar pove naslov). Mirko Mahnič izpoveduje idealizem poklica, gorečo zavzetost za govorno kulturo, a filozofski idealizem kakor da ne pomaga iz jame vsakdanjih težav, iz neprijetnega naturalizma življenjskega boja. Konec koncev je vsebina knjige Upanje pesimistična in neizbrana.

Zanimajo nas jezikovna odrska vprašanja, ki jih avtor obdeluje. Zavzema se za govorno in logično razumljivost. Sviri pred razumskostjo; pretira se lahko na primer z logičnimi poudarki in s črtanjem besedila. Boli ga podrejanje jezika-govora v korist zunanjih, vidnih gledaliških učinkov, kot je osvetljava ali pa »šahiranje«, »odrski promet«, kot imenuje režijo gibanja igralcev po odru. Boli ga sodobno namerno pačenje jezika (pisatelj) in govora (izvajalci). »Govoriti pomečkano, pljuvaško, z levo roko, govoriti umazano, surovo, nasilno — to je zdaj v modi.« Zahteva, da se upošteva je-

zikoslovje in knjižne norme. Je proti pogovornim oblikam, navaja npr. »l, n namesto lj, nj, vidu, slišou, cerku«. Skrbi ga izvajanje slovenskega verza (»... pred leti je bila izrečena usodna beseda, da je s stihom treba pomesti, da ga moramo govoriti kot prozo.«) Kritizira igralce, da često krajšajo dolžine in daljšajo zadnji zlog, npr. strahota, žena. Zveneče soglasnike da često izgovarjajo nezveneče. Ponavlja, da je glavna slabost slovenskega gledališča dialog. Glavna razvada igralcev je kričanje. Pojasnjuje, kaj je »govorni način« in kaj je »barva« sporočila, pri čemer se protivi igralčevemu protinaravnemu spreminjanju glasu. Včasih graja igralčeve predolge odmore, kar je zanimivo primerjati s šolo (z branjem, deklamacijo), kjer težko dosegamo odmore. Počasnost govornega tempa. Obžaluje izgubljanje intonacije. Zelo aktualno vprašanje akcentskih dvojnic omenja samo enkrat, in še to neposplošeno (stran 124). Itd.

Škoda da strokovna problematika ni podana bolj urejeno in bolj popolno. Ali pa da ni dosledneje podana s konkretnim gradivom. Mirku Mahniču gradiva, primerov gotovo ne manjka. Prikazovanje, in manj formuliranje, bi najbrž ustrezalo avtorjevi osnovni nagnjenosti.

Knjiga navaja tudi precej izjav o jeziku, med njimi precej lastnih. Posameznih trditvev ne smemo iztrgati, jih predstaviti samostojno, ker so nepopolne in so le skupaj s trditvami na drugih mestih celotna podoba avtorjevega nazora. Med drugim gre za celostnost lepote in razuma v govoru. Na primer lepota: »Morali bi govoriti tako imenitno, da bi gledalci že samo zaradi tega prihajali v gledališče« (stran 159). Razum: »Sodobno občinstvo namreč noče in tudi ne more prislunhiti literarni deklamaciji, ampak samo vseh okraskov očiščeni izjavi in jasnemu dramatičnemu dialogu« (stran 92).

Milan Dolgan

Pedagoška akademija v Ljubljani

UZUS PRI OGOVORU V RUŠČINI

Jezik preučujemo navadno na dveh ravneh: na ravni strukture in na ravni norme. Pri prvi ugotavljamo osnovne, splošne zakonitosti, ki uravnavajo odnose med posameznimi jezikovnimi prvinami, druga pa nam razkriva dogovorjene, predpisane zakonitosti, ki so uzakonjene v normativnih slovnica posameznih jezikov. Za popolno poznavanje kakega jezika pa je potrebno

spoznati tudi zakonitosti, ki tvorijo tretjo raven jezika — raven uzusa ali rabe.

Kaj je uzus, naj pokaže naslednji primer iz ruščine. Ob koncu šolskega leta se naš dijak s šopkom posavlja od profesorja in mu pravi: *Dorogoj tovarišič professor, blagodarju Vam za vsjo!* Čeprav je bil stavek izgovorjen pravilno, je v stavku na ravni nor-

me nekaj napak. Glagol *blagodarit'* zahteva ob sebi tožilnik in ne dajalnik. Torej *blagodarju vas* in ne *blagodarju vam*. Tudi *professor* v ruščini ne pomeni srednješolskega profesorja ampak le visokošolskega. Uporabiti bo treba samostalnik *prepodavatel'* ali kar *učitel'*.

Če popravimo obe napaki, bomo dobili stavek *Dorogoj tovarišč učitel', blagodarju vas za vsjo!* S tem je sicer zadoščeno vsem pravilom ruske slovnice in vendar tako ne bo rekel nihče, ki zna rusko. Nekaj je še vedno nápak. Gre za sintagmo *tovarišč učitel'*. Ta zveza zveni uradno, če ne celo nekoliko ironično, kar pa v naši situaciji nikakor ne bi smelo biti. Edina oblika, ki bi jo prenesel takšen položaj, je uporaba imena in patronimika (*imja-otčestvo*). Le ta oblika odgovora izraža spoštovanje in hvaležnost, ki naj bi ju čutil dijak v taki situaciji. Tako bi se stavek glasil npr.: *Dorogoj Ivan Ivanovič, blagodarju vas za vsjo!*

Kot vidimo, je na pravilnost uporabe neke jezikovne oblike vplivala situacija, razmerje med tistim, ki govori, in tistim, ki so mu besede namenjene. In to je področje, o katerem nam slovnica ne pove ničesar. To je raven jezika, na kateri veljajo posebni zakoni. Preučevanje zakonitosti, ki urejajo to raven človekovega sporazumevanja, je novo. Nanje je opozoril Eugenio Coseriu v svoji knjigi »Sistema, norma y habla« Montevideo 1952. Po njem se je za to raven jezika uveljavil naziv *uzus* ali *raba*.

O *uzusu* v ruščini je bilo napisanega že marsikaj (2—9), toda večinoma so ti članki zgolj registracija posameznih pojavov. Le redko se lotijo razlage (2,7,9). Nekateri so namreč še vedno mnenja, da gre v podob-

nih primerih le za vprašanje »stila« (1,4). Tako posamezne odgovore razvrščajo v »pogovorni«, »uradni« ali »nevtralni« stil. Žal pa te oznake ne ustrezajo, saj je npr. uporaba *imja-otčestva* obvezna tako v »nevtralnem« kot v »uradnem« stilu, važno je le, da ima tisti, ki govori, spoštljiv odnos do tistega, ki ga ogovarja. Zadevo je treba preučiti še z druge plati. Pričujoči članek skuša ugotoviti zakonitosti, ki se jim podreja *uzus* pri ogovoru sobesednikov v ruščini. Pri tem se opira na že objavljeno gradivo (3,4) ter na opazovanje sodobnega pogovornega jezika.

Kakšno obliko za odgovor sobesednika bomo izbrali, je odvisno od odnosa, ki ga imamo do sobesednika v določeni situaciji. Te situacije razdelimo lahko v dve veliki skupini, pač glede na to, ali sobesednika poznamo ali ne.

Če sobesednika ne poznamo, je pri izbiri odgovora treba upoštevati naslednje prvine: spol, razliko v letih, stopnjo te razlike ter odnos do sogovornika.

Spol je lahko moški (*Graždanin, zdes' perehoda net.!*) ali ženski (*Graždanka, vy uronili platok!*). Razlika v letih pokaže, ali je sogovornik starejši (*Tjotja, skol'ko vremeni?*) ali mlajši (*Molodoj čelovek, skledujuščaja ostanovka »Rosija«?*); lahko pa je taka, da je sobesednik veliko starejši (*Babuška, gde zdes' tretij pod'ezd*) ali veliko mlajši (*Da vot, sledujuščij, dočka!*) Odnos do sobesednika je lahko pristen (*Synok, peredaj, požalujsta!*) ali uraden (*Tovarišč, èto ne vaša kniga?*).

Pravilna izbira odgovora je rezultat kombinacij vseh omenjenih prvlin, kot jih kaže razpredelnica.

OGOVOR NEZNANE OSEBE

Oblika	Prvina							
	A	B	C	D	E	F	G	H
1. <i>tovarišč</i>	+	—	○	○	○	○	—	+
2. <i>molodoj čelovek</i>	+	—	—	+	—	—	—	+
3. <i>devuška</i>	—	+	—	+	—	—	—	+
4. <i>mal'čik</i>	+	—	—	+	—	+	+	—
5. <i>devočka</i>	—	+	—	+	—	+	+	—
6. <i>synok</i>	+	—	—	+	—	—	+	—
7. <i>dočka</i>	—	+	—	+	—	—	+	—
8. <i>djadja</i>	+	—	+	—	—	—	+	—
9. <i>tjotja</i>	—	+	—	—	—	—	+	—
10. <i>babuška</i>	—	—	+	—	+	—	+	—
11. <i>deduška</i>	+	—	+	—	+	—	+	—
12. <i>graždanin</i>	+	—	○	○	○	○	—	+
13. <i>graždanka</i>	—	+	○	○	○	○	—	+
14. <i>tovarišč + funkcija</i>	○	○	○	○	○	○	—	+

Legenda:

+ prвина prisotna, — prvine ni, ○ prвина irevalentna;

A moški, B ženska, C starejši, D mlajši, E veliko starejši, F veliko mlajši

G pristen odnos, H uraden odnos.

* Z devuška ogovarjamo tudi starejše osebe, če so v nižjih javnih službah.

Pri sobesedniku, ki ga ne poznamo, je treba upoštevati le naslednje prvine: odnos do sobesednika ter razliko v letih. Odnos je lahko pristen (*Nina, ty uže obedala?*), uraden (*Samsonov, otvečaj urok!*) ali spoštljiv (*Fjodor Petrovič, ja vpolnil zadanie.*).

Sobesednik pa je lahko starejši (*Ilja Iljič, možno k vam?*) ali mlajši (*Vhodi, Vanja, vhodi!*).

Kombinacije, ki določajo pravilno izbiro, so razvidne iz razpredelnice.

OGOVOOR ZNANE OSEBE

Oblika	Prvina				
	A	B	C	D	E
1. osebno ime	+	—	—	—	+
2. <i>imja-otčestvo</i>	+	—	+	+	—
3. <i>tovarišč</i> + priimek	—	+	—	—	—
4. priimek	—*	+	—	○	○
5. <i>otčestvo</i>	+	—	—	+	—

Legenda:

+ prвина prisotna, — prvine ni, ○ prвина irelevantna;

A pristno, B uradno, C spoštljivo, D starejši, E mlajši;

* Včasih uporabljajo priimek tudi pri dobrem znancu, ima pa ta raba ironično šaljiv prizvok.

Posebno skupino glede odgovora znanih oseb tvorijo sorodniki. Izbira odgovora v teh primerih je odvisna od stopnje sorodnosti. Le pri tetah in stricah so situacije, ko zgolj *tjotja* ali *djadja* ne zadostujeta, ko je treba natančneje določiti ogovorjeno osebo, je treba k samostalniku *tjotja* ali *djadja* pristaviti še lastno ime. Prav tako bi kazalo obravnavati tudi hipokoristična imena tako pri osebnih imenih kot pri nazivih za sorodnike. Vendar je ekspresivnost teh besed že zaznamovana v njihovi obliki (*Natašen'ka, papočka, babusja*).

Če primerjamo uzus pri ogovoru v ruščini z ustreznimi oblikami v slovenščini, bomo ugotovili, da se v večini primerov ujema. Slovenci navadno nimajo večjih težav pri obvladovanju te ravni ruščine.

Kljub temu velja opozoriti na nekatere oblike, kjer se ta dva jezika ločita. Razlike lahko razdelimo v tri skupine: take, pri ka-

terih v slovenščini ni ekvivalenta, take, pri katerih ni ustrezne oblike v ruščini, ter take, pri katerih nastane premik v pomenu in rabi, čeprav oba jezika poznata ustrezno obliko. K prvi skupini štejejo oblike *molodoj čelovek* ter *graždanin* in *graždanka*. Prav posebno pa je treba opozoriti na zelo razširjeno obliko *devuška*, s katero v ruščini ogovarjamo neznane ženske, ki so v nižjih javnih službah (prodajalke, natakarice, sprevednice ipd.).

Veliko truda zahteva od Slovencev uporaba za ruščino tako značilne oblike *imja-otčestvo*. Izreden pomen, ki ga Rusi pripisujejo tej obliki izražanja spoštovanja, nedvomno zahteva, da mu posvetimo vso pozornost. Zadeva je toliko bolj zapletena, ker so spričo pogoste rabe in dokaj zapletene glasovne podobe te oblike močno izpostavljene vplivom zakonov ekonomičnosti, ki povzročajo veliko krajšav in z njimi spravljajo nezadostno poučenega tujca v

neprijeten položaj. Čeprav je v iskanju zakonitosti v tej smeri že nekaj storjeno (10), problem še ni rešen.

Drugo skupino, kjer ni ekvivalenta v ruščini, tvorijo oblike »očka«, »mamka«, »mami«, s katerimi ogovarjamo starejše osebe, če v letih ni velika razlika. Ekvivalenta ni tudi za slovenski »gospod« in »gospa« ter »gospodična«.

V tretjo skupino spada uporaba samostalnikov »tovariš« in »tovarišica« s funkcijo, priimkom ali imenom, ki kaže, kako enake ali podobne oblike, ki jih srečujemo v obeh jezikih, pomenijo različno in so povod za interferenco ter nepravilno rabo. Zveza »tovariš« in funkcija izraža v slovenščini spoštovanje, zveza *tovarišč* in funkcija pa le uraden odnos do sobesednika. Pri pouku ruščine je treba upoštevati vsaj najvažnejše razlike v uzusu pri govoru v obeh jezikih. Pri učencih, ki jim je materni jezik slovenščina, je treba posvetiti pozornost predvsem rabi *imja-otčestva* ter razliki med rabo *tovariš* in *tovarišč*.

MOŽNOSTI IN IZKUŠNJE SLOVENISTIČNEGA ŠTUDIJA V ZADRU

Kot članom slovenske narodnokulturne skupnosti in kot slavistom nam ne more biti vseeno, kako v formalnopравnem pogledu in stvarno — v konkretnem vsakdanjem delu — obravnavajo slovenistiko na katedrah v isti državi. Ne more nam biti vseeno, saj je prav od pouka slovenskega jezika in književnosti na jugoslovanskih fakultetah (in na pedagoških akademijah) v veliki meri odvisno, kakšno mesto bodo priznavali slovenščini po šolah v drugih republikah, preko njih pa tudi v širši javnosti.

Spričo tega menim, da nam k znanim načelnim izjavam o smislu in potrebi vzajemnega učenja jugoslovanskih jezikov ni treba dodajati posebnih novih. Tako menim, da lahko brez najmanjše škode obidemo pomisleke te vrste, kakršni so npr. na Slovenskem spet udarili na dan v zvezi s preureditvijo učnega programa za osnovne šole, češ da srbohrvaščina ogroža slovenščino (kar smo pred kratkim lahko brali tudi v nekem dopisu, poslanem naši reviji). Bolj kot polemičen stik s takimi in podobnimi osamelimi mnenji se mi zdi potrebno, da si od časa do časa predočimo, kakšno je stanje slovenistike na fakultetah v državi;

¹ Stepanov, J. S.: *Osnovy jazykoznanija*. Moskva 1966.

² Kostomarov, V. G.: *Russkij rečevoj etiket*. Obraščenijsa, formuly privedstvijsa, proščenijsa, blagodarnosti. Russkij jazyk za rubežom (1967), str. 56—62.

³ *Posobie po razvitiju navykov ustnoj reči dlja inostrancev*. Redaktor O. G. Motovilova. Izdanie 2-oe. Moskva 1967.

⁴ Akišina A. A., Formanovskaja N. J.: *Russkij rečevoj etiket*. Formy obraščenijsa i privlečenijsa vni-manija. Russkij jazyk za rubežom (1969), 4, str. 10—19.

⁵ Vereščagin, E. M.: *Voprosy teorij reči i metodika prepodavanija inostrannyh jazykov*. Moskva 1969.

⁶ Vereščagin, E. M.: *Rol' i mesto stranovedenijsa v praktike prepodavanija russkogo jazyka kak inostrannogo*. Meždunarodnaja konferencija prepodavatelej russkogo jazyka i literatury. Tezisy dokladov i vystuplenij. Moskva 1969.

⁷ Vereščagin, E. M.: *Psihologičeskaja i metodičeskaja karakteristika dvujazyčija (bilingvizma)*. Moskva 1969.

⁸ Vereščagin E. M., Kostomarov V. G.: *Stranovedčeskij aspekt prepodavanija russkogo jazyka inostrancam* (k postanovke voprosa). Russkij jazyk za rubežom (1917), 1, str. 57—63; (z literaturo).

⁹ Bolla K., Pall E. Papp F.: *Kurs sovremennogo russkogo jazyka*. Budimpešta 1968.

¹⁰ Avanesov, R. I.: *Russkoe literaturnoe proiznošenie*. Moskva 1968.

Matej Rode
Gimnazija v Celju

drugače povedano, presodimo razmerje med nujnostmi in možnostmi tega šolskega dela in se hkrati skušamo dokopati do dognanj, ki bi lahko koristno služila njegovemu napredovanju.

Prof. Petrč je na zadnjem slavističnem zboru v Murški Soboti. (16. sept. t. l.) opozoril na resnost položaja slovenistike na fakultetah zunaj Slovenije: za delo, ki je zelo obsežno in potemtakem sila zahtevno, bi bilo potrebno čimveč novih ustreznih moči, teh pa ni nikjer na vidiku, v Zagrebu so npr. razpisali mesto asistenta za slovensko književnost, odziva iz Slovenije, pa ni bilo nikakega; tudi tisti, ki bi želeli na znanstvena mesta, se neradi odločijo za leta zunaj Slovenije; zaradi tamkajšnjih nižjih plač so večinoma obsojeni na materialni deficit in povrh tega je zelo vprašljiva možnost, kdaj se bodo lahko še vrnili v Slovenijo na kolikor toliko primerno mesto (iz raznih razlogov kompetentni ne žele, da bi se trajno namestili zunaj) itd. Tudi v sklepih občnega zbora je bila ocenjena situacija slovenistike zunaj domače republike kot »domala porazna«.

Problem, sodim, je dovolj razviden in nobene potrebe ni, da bi grmadili na tem me-